

Feminisme in Latijns-Amerika en de Caraïben

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 50 • dec 2006

De opkomst van vrouwenbewegingen overal ter wereld is een relatief jong fenomeen. Het is niet los te koppelen van de historische, culturele, economische en politieke evoluties die onze wereld in de moderniteit plaatsten: de verspreiding van de ideeën van de Verlichting, de socio-economische modernisatie en de politieke hervormingen van de voorbije 2 eeuwen. Dit alles leidde tot een totaal nieuwe wereld met nieuwe rollen voor vrouwen en mannen.

In Latijns-Amerika en de Caraïben was het niet anders. Vrouwenbewegingen ontstonden er net als elders tegen de achtergrond van grote maatschappelijke veranderingen. De evolutie van autoritaire regimes naar min of meer democratische staatsstructuren langs jaren van politieke en economische crisis. Het ontstaan van sociale utopieën en met vaak alle desillusies vandien. Evolutie naar neoliberale economieën en een geglobaliseerde wereld. Al deze grote veranderingen die sinds de jaren '40 van vorige eeuw plaatsvonden, hebben een grote weerslag gehad op het ontstaan van de vrouwenbeweging en hebben vanaf dag één de feministische agenda in deze regio bepaald.

Uiteraard zijn er grote onderlinge verschillen binnen de vrouwenbewegingen in Latijns-Amerika en de Caraïben. Zowel tussen de verschillende landen, de verschillende regio's als binnen de vrouwenbeweging zelf. De Latijns-Amerikaanse vrouwenbeweging wordt vaak omschreven als driedig: er zijn de 'feministas puras', de zuiver feministische beweging, de 'feministas politicas', feministen die ageren binnen de instellingen (vakbonden, partijen,...) en tenslotte de 'feministas populares' of het volksfeminisme, vrouwen die vanuit hun moederrol en familiale verantwoordelijkheden hun recht op maatschappelijke participatie en politiek bewustzijn ontwikkelen. Allen vechten zij voor meer vrouwenrechten maar er waren heel wat bittere conflicten over de feministische identiteit en haar agenda, inhoud en handelwijze.

*Heel wat van die twisten werden gevoerd op de **Encuentros Feministas**, regionale ontmoetingen tussen vrouwenbewegingen in Latijns-Amerika en de Caraïben. Deze ontmoetingen worden sinds 1981 om de 2 à 3 jaar gehouden. Feministen uit alle strekkingen nemen eraan deel. De Encuentros zijn zeer belangrijk voor*

het ontstaan van transregionale netwerken en waren, zeker in de beginjaren, een bevestiging en versterking van de feministische beweging. Ze groeiden uit tot mijlpalen in de geschiedenis van het Latijns-Amerikaanse feminisme. Ondanks de vele verschillen in klasse, de stedelijk-rurale tegenstellingen, de diverse raciale en etnische identiteiten, de generatieverschillen, de verschillen in seksuele oriëntatie en de algemene heterogeniteit van de Latijns-Amerikaanse vrouwenbeweging, is men erin geslaagd om tijdens de Encuentros tot gemeenschappelijke standpunten te komen rond een aantal grote feministische thema's zoals reproductieve rechten, onderwijs, geweld, arbeidsrechten, seksualiteit, en (neoliberale) globalisatie.

De beginjaren: vanuit de moederrol

Het feminisme kende een moeilijke voedingsbodem in de regio. Links zag hen als bourgeois, imperialistische import, rechts en de Kerk als een rechtstreekse aanval op nationale culturele normen en Christelijke familiewaarden. Tijdens de eerste golf van het feminisme in de regio (vanaf jaren 1940) werden vrouwenrechten vooral verkregen op basis van de moederrol van vrouwen. 'Vrouwvriendelijke' maatregelen waren vooral gericht op (wettelijke) bescherming van vrouwen en niet zozeer op (wettelijke) gelijkheid. Het opkomende gelijkheidsfeminisme¹ van de tweede golf (jaren 1970) stelde dit en andere patriarchale structuren in vraag. Tijdens de jaren 1980 en 1990 werden vrouwenrechten in de regio grondig hervormd. Hervormingen werden afgedwongen door een combinatie van gelijkheids- en beschermingsargumenten. De individualisering van vrouwenrechten los van de familie bleef moeilijk liggen. Dit werd geassocieerd met 'radicaal' feminisme en boekte geen resultaat. Daarom bleef men 'familiale argumentatie' gebruiken om vrouwenrechten te realiseren.

De beginjaren waren de jaren van wat men het 'compensatory feminism', het **compenserend feminisme**, is gaan noemen. Feministen in Latijns-Amerika eisten burgerrechten op in een discours van verschil. Ze benadrukten de zorgende, moeder- en morele kwaliteiten van de vrouw. De individualiteit van vrouwen kwam veel minder aan bod, de gezins- en vooral moederrol werd geïdealiseerd. Dit had zijn weerslag op de feministische thema's die aan bod kwamen: gezondheid en kinderopvang, welzijnszorg en gemeentelijk stemrecht (opnieuw dicht bij huis). Deze werkwijze resulteerde in de erkenning en de bescherming van moederschap in de wet. Maar compensatie is geen gelijkheid. Alhoewel heel wat strijdpunten op die manier gerealiseerd werden, zoals bijvoorbeeld het eigendomsrecht voor vrouwen, werden ze telkens gemotiveerd vanuit een "het is het beste voor de kinderen als"-retoriek en niet omwille van het geloof in de fundamentele gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Zo werd stemrecht voor vrouwen ook vaak door conservatieve regimes ingevoerd omwille van het "natuurlijke conservatisme van vrouwen" (zoals de Peronisten in Argentinië bijvoorbeeld). De boodschap bleef, met andere woorden, erg patriarchaal. Latijns-Amerikaanse feministen vandaag stellen zich dan ook de vraag of dit de beste weg was.

Jaren 1970 en 1980: ¡viva la revolución!

Tijdens de jaren 1970 lag de nadruk sterk op sociale rechten en participatie. Deels vanuit het heersende verschildiscours, vrouwen als moreel hoogstaande zorgers, maar vooral vanuit de historisch gegroeide cultuur van socialisme en sociaal katholicisme. Het feminisme in die jaren was een **sociaal feminisme**. Het was in die jaren dat de Latijns-Amerikaanse vrouwenbeweging uitgroeide tot een brede, diverse beweging. De

¹ Gelijkheidsfeminisme: legt de nadruk op de gelijkenissen tussen mannen en vrouwen. Mannen en vrouwen zijn gelijkwaardig en verdienen dus dezelfde rechten en plichten. Verschilfeminisme: legt de nadruk op de verschillen tussen mannen en vrouwen. Het beleid dient rekening te houden met de verschillende behoeften van mannen en vrouwen. Meer info: zie RoSa FS 17. Genderterminologie

feministas puras waren vooral jonge universitaires, gegroeid uit studentenbewegingen en de linkse beweging. Hun ideologie stond erg dicht bij de tweede golf in Europa en Noord-Amerika. De feministas politicas, waren in die jaren vooral actief binnen de revolutionaire partijen. Het waren vrouwen uit de middenklasse en arbeidersmilieus. Zij mobiliseerden tegen de dictatoriale en autoritaire regimes en tegen mensenrechtenschendingen. De feministas populares kenden in die jaren een echte boom. Zij kwamen uit de basisorganisaties. Moeders, arbeiders, ongeschoolde vrouwen die hun acties vooral richtten op overlevingsstrategieën.

De grote diversiteit van de vrouwenbeweging leidde tot heel wat verhitte debatten over de identiteit en de ware aard van het begrip feminisme. Dat deze conflicten soms hoog opliepen bleek duidelijk uit de encuentros van die tijd (zie verder). Ondanks de grote onderlinge verschillen was er zonder enige twijfel ook veel interactie en onderlinge participatie. Feministen uit allerlei achtergronden vonden elkaar in de gemeenschappelijke nadruk op het collectieve belang, op de sociale verantwoordelijkheid.²

Daar bovenop werden vrouwen massaal gemobiliseerd door politieke partijen die bepaalde feministische ideeën assimileerden maar uiteindelijk een antifeministisch beleid verdedigden. Voorbeeld bij uitstek zijn de Peronisten in Argentinië die mede dankzij de immense populariteit van Evita Peron duizenden vrouwen mobiliseerden voor hun conservatief beleid.

Tijdens de jaren van crisis en dictatoriale regimes gaan de vrouwenbewegingen ondergronds. In die periode zijn de meeste vrouwenbewegingen anti-staat. De nadruk op onafhankelijkheid zal bepalend zijn voor de toekomst. De onafhankelijkheid van de vrouwenbeweging is één van de meest bediscussieerde onderwerpen op de verschillende encuentros van de jaren 1980 (zie verder).

Op het einde van de autoritaire regimes zijn vooral de sociale bewegingen dominant. Het theoretische discours van de sociale bewegingen drukt dan ook zijn stempel op de feministische agenda en theorievorming. Vrouwenbewegingen stellen zich kritisch op tegenover een aantal concepten uit de sociale beweging: het actief burgerschap en het gendergeladen activisme.

ACTIEF BURGERSCHAP

Tijdens de moeilijke jaren van politieke en economische crisis participeerden vrouwen massaal in allerlei welzijnsorganisaties zoals comedores populares (voedselbedeling). Dit activisme had ongetwijfeld een positief effect voor vrouwen. Het was een goede leerschool, de opgedane ervaring en solidariteit leidde tot empowerment. Het zorgde ook voor een zekere afbrokkeling van de publiek-privaat scheiding. Vrouwen namen nieuwe publieke ruimtes in. De opgedane ervaring en zelfvertrouwen kan leiden tot het in vraag stellen van de ondergeschikte positie van de vrouw thuis. Ze kan met andere woorden leiden tot een culturele transformatie.

Vele feministen plaatsten hier echter heel wat vraagtekens bij. Zou dit activisme ook leiden tot het tot stand komen van meer vrouwenrechten? Op het moment dat het welzijnswerk geïnstitutionaliseerd werd, gingen het gros van deze vrouwen (natuurlijk waren ook hier uitzonderingen!) terug naar de oude thuissituatie, zonder blijvende verschillen in de genderverhoudingen. Door de band genomen hadden deze vrouwen te weinig politieke interesse om reële veranderingen te realiseren.

GENDERGELADEN ACTIVISME

Dat vrouwen in de eerste plaats als moeders en niet als burgers beschouwd werden, bleef voor de feministische beweging een heikel punt. De opkomst en het succes van grass root mobilisatie rond basisnoden en de 'motherist' mensenrechtenorganisaties zoals bijv. dwaze moeders in jaren 1970 en 1980 leidde tot het in vraag stellen van een dergelijk gendergeladen activisme door Latijns-Amerikaanse feministen.

² Dit in tegenstelling tot de tweede golf van feminisme in Europa en Noord-Amerika waar vooral individuele vrouwenrechten en de invulling van de vrouwelijke identiteit hoog op de agenda stonden.

Voor sommigen was dit anders-zijn van vrouwen essentieel en diende dit uitgespeeld te worden. Vrouwen deden door hun zorgende en moedertaken anders aan politiek. Vrouwen zouden meer gericht zijn op samenwerking, democratie en de gemeenschap. 'Vrouwelijkheid' werd gepresenteerd als een nieuwe en betere manier om de zaken aan te pakken.

Vele feministen waarschuwden echter voor de gevaren van deze aanpak. Ze werkte slechts tot op zekere hoogte empowering voor vrouwen. Het werkte rolbevestigend en werd dan ook vaak misbruikt door conservatieve bewegingen. Bovendien worden vrouwen die niet voldoen aan de geïdealiseerde moedernorm (vrouwen die uit huis werken, alleenstaande moeders) hierop aangekeken. Tegen het einde van de jaren 1970, begin jaren 1980 probeerde men dan ook de thematiek te verschuiven door meer te focussen op wat vrouwen doen en hoe de omstandigheden voor vrouwen te verbeteren, in plaats van het accent te leggen op de morele kwaliteiten van de zogenaamde vrouwelijke waarden.

Eerste 5 encuentros (1981-1990): op zoek naar een feministische identiteit

Tijdens de eerste vijf encuentros lag de nadruk op twee grote thema's. In de eerste plaats werd er gedebatteerd over de relatie tussen de feministische beweging en de mannelijke revolutionaire linkse beweging. Hoe onafhankelijk moet de vrouwenbeweging zijn? In een latere fase boog men zich over de relatie tussen de 'zuivere' feministische beweging en de brede vrouwenbewegingen (movimientos de mujeres) die zich ontwikkelden in de nasleep van economische crisissen en mensenrechtenschendingen in Latijns-Amerika en de Caraïben. Hoe feministisch is een feministe? De kwestie van inclusie en expansie verhitte de gemoederen.

ONAFHANKELIJKHEID

Voor vele Latijns-Amerikaanse feministen is onafhankelijkheid essentieel voor de feministische identiteit in de regio. Voor sommigen ging dit verder dan voor anderen, maar de meeste Latijns-Amerikaanse feministen van het eerste uur eisten complete onafhankelijkheid ten opzichte van de staat.

Eerste golf feministen kwamen vaak vanuit linkse politieke partijen, maar geleidelijk aan gingen zij de genderneutraliteit van het sociale project in vraag stellen. Ze kwamen tot de conclusie dat vrouwenonderdrukking kapitalistische onderdrukking overstijgt. Velen trekken zich terug uit de partijen om eigen onafhankelijke feministische organisaties te stichten. Op die manier groeide een eerste tweedeling in de feministische beweging in de regio: de feministas versus de militantes of de politicas.

Voor de feministas maakte het linkse beeld van feminisme als bourgeois import elke samenwerking onmogelijk. Zij zagen de linkse partijen als inherent patriarchaal. Onafhankelijkheid betekende voor hen 'onafhankelijkheid van elke organisatie die de strijd voor vrouwenbevrijding slechts een secundair doel vindt'. De militantes daarentegen zien meer heil in vrouwenactivisme binnen de partijstructuren en binnen het partijprogramma.

De discussie tussen beide standpunten liep vaak hoog op, maar uiteindelijk werd gezocht naar een manier om de polariserende posities te overstijgen. Men zocht naar een autonoom feministisch engagement zonder de link met de sociale strijd te verliezen. Tegen het midden van de jaren 1980 ging men uit van een geëngageerde onafhankelijkheid: participatie en onderhandeling met linkse en revolutionaire bewegingen maar vanuit een kritisch feministische houding.

INCLUSIE EN EXPANSIE

De economische en politieke crisissen leidden tot een massaal, maar niet noodzakelijk feministisch, engagement van vrouwen, de brede movimiento de mujeres. Deze vrouwen waren hoofdzakelijk arme, zwarte of autochtone vrouwen uit de arbeidersklasse.

Verbreiding en diversifiëring van de feministische beweging was nodig en gewenst, maar wie was feministisch genoeg om deel uit te maken van de feministische beweging? Deze vraag was het centraal discussiepunt op 3^e, 4^e en 5^e encuentro. Er kwamen steeds meer deelnemers af op de encuentros, maar feministen van het eerste uur klaagden over een terugval in het niveau van de discussies. Zij vonden dat dit vooral resulteerde in een vertraging in het opstellen van een feministische agenda. Sommigen argumenteerden dat de encuentros geen 'feministische school voor de massa' moesten zijn, maar een discussieforum waarop nieuwe feministische ideeën vorm werden gegeven. Op 4e encuentro kwam een voorstel om afzonderlijke encuentros te organiseren: één voor feministen en één voor de vrouwenbeweging. Dit stootte echter op massaal protest: honderden vrouwen scandeerden "todas somos feministas", wij zijn allen feministen. Uiteindelijk hield men het erop dat iedereen die zichzelf beschouwde als feministe, dat ook was.

De weerstand die sommige feministen van het eerste uur voelden tegenover de movimiento de mujeres moet ook begrepen worden tegen de achtergrond van allerlei revolutionaire bewegingen die hun achterban wilden vergroten en de encuentros aangrepen als gelegenheden om te mobiliseren voor hun zaak.

Hoe dan ook, tegen 1990 was de feministische beweging ook werkelijk een brede, diverse beweging: de 5^e encuentro werd de drukst bezochte encuentro met 3200 deelnemers vanuit verschillende achtergronden, zowel vanuit de onafhankelijke organisaties, als feministen binnen partijen en staatsinstellingen.

Jaren 1990: boom van NGO's, diversiteit en internationalisering

Morele kwesties traden terug meer op de voorgrond in de jaren 1990 toen heel wat organisaties en beleidsmakers aan vrouwen appelleerden door (opnieuw) een beroep te doen op hun verantwoordelijkheidsgevoel ten opzichte van de gemeenschap en op sociale solidariteit. De jaren 1990 kenden een boom van NGO's die rond basisbehoeften werkten en die steunden op het vrijwilligerswerk van vrouwen. Parallel hiermee was er een hernieuwde internationale politieke interesse in het nieuwe communitarisme³. Gemeenschapsgevoel en verantwoordelijkheid werden op de voorgrond geplaatst als alternatief voor het liberale individualisme. Voor velen waren er voelbare voordelen verbonden aan dit gemeenschapsactivisme. Basisbehoeften werden voorzien voor diegenen die niets hadden, men creëerde meer veiligheid thuis en op de straten, meer respect voor publieke diensten, meer sociale cohesie en een zekere vorm van empowerment.

Ook de feministische theorievorming nam een vijandige houding aan tegenover het liberaal individualisme dat verondersteld werd gestoeld te zijn op de mannelijke norm. Vrouwen daarentegen leken de "natuurlijke" gemeenschapswerkers.⁴ Het engagement van vrouwen leek vanzelfsprekend. Vrouwen waren immers ook vaak het eerste slachtoffer van armoede, geweld, en noem maar op.

De keerzijde van de medaille was echter niet altijd zo vrouwvriendelijk. Het beleid en de organisaties steunden op vrijwilligerswerk van vrouwen, gezien als een 'natuurlijke' extensie van hun taak binnen de familie. Onbetaalde arbeid van deze vrouwen werd vanzelfsprekend, zonder dat er opleiding, kinderopvang of ruimte voor het vinden van betaalde arbeid aan te pas kwam.

---

³ Communitarisme: moderne politieke filosofie die zich bezighoudt met de verhouding tussen individu en maatschappij. Zij vragen zich af wat het betekent een enkeling in een gemeenschap te zijn; wat het maatschappelijk verschijnsel individualisering betekent; wat de ontbindingsverschijnselen, die individualisering voortbrengen, zijn; wat het "cement" kan zijn dat een gemeenschap (weer) kan binden. (nl.wikipedia.org)

⁴ iets wat in Latijns-Amerika zeker werd bevestigd door de cijfers: er waren ontzettend veel basis vrouwenorg die bezig waren met basisbehoeften. (vb. 3844 in bolivia in 1987)

HERNIEUWDE DISCUSSIE ROND ONAFHANKELIJKHEID

Door de druk van de internationale vrouwenbeweging, het groeiende zelfvertrouwen van de nationale vrouwenbewegingen en de internationale druk om een 'moderne staat' te zijn, gingen nationale regeringen meer aandacht besteden aan hun vrouwelijke burgers. Dit leidde ondermeer tot het massaal accepteren van de Forward Looking Strategies van Nairobi.⁵ De terugkeer van democratische regimes met hun hernieuwde aandacht voor vrouwenzaken stelde de vrouwenbeweging in de jaren 1990 opnieuw voor de vraag: onafhankelijk blijven of actief meewerken aan het beleid?

Aanvankelijk was er weinig geloof in een werking binnen staatsstructuren, er bleef veel argwaan ten opzichte van de staat. Deze blijvende nadruk op onafhankelijkheid leidde tot vele, zinvolle maar kleinschalige projecten zonder overkoepelende visie of plan. Dit was enerzijds goed voor de diversiteit en pluraliteit van de vrouwenbeweging, maar zorgde anderzijds voor een gebrek aan een gecoördineerd antwoord op het heersende beleid. Tegen eind jaren 1980, begin jaren 1990, ondermeer door de succesvolle regeringsdeelname van de vrouwenbeweging in Brazilië, kwam er een verschuiving naar meer interesse voor deelname en/of samenwerking met de staat.

Dit resulteerde in een aantal nieuwe strategieën. Er werden inspanningen geleverd om de vrouwelijke representatie in de verschillende staatsinstellingen te verhogen. Er werd gewerkt aan grote netwerken tussen feministen uit verschillende sectoren. En er werden inspanningen geleverd door de NGO's om ondanks hun onafhankelijkheid toch constructief samen te werken met het beleid. Naast de vele basisprojecten werd nu ook werk gemaakt van juridische veranderingen. Op die manier slaagde men erin om tijdens de jaren 1990 tot een aantal reële veranderingen te komen. Er kwam een wetgeving rond huiselijk geweld en een quotawetgeving in Argentinië, Chili, Dominicaanse Republiek, Mexico en Peru. In de meeste Latijns-Amerikaanse landen werden vrouwencommissies opgericht. Er kwam meer welwillendheid in de publieke opinie voor meer participatie van vrouwen. Geleidelijk aan kwamen ook andere feministische thema's op de agenda zoals abortus, anticonceptie, gedwongen sterilisatie en dergelijke meer. Al is de weg nog lang. Abortus bijvoorbeeld is nog steeds illegaal in de meeste Latijns-Amerikaanse landen. In sommige landen, zoals Chili, kunnen vrouwen nog steeds een gevangenisstraf krijgen voor een illegale abortus. De enige landen in Latijns-Amerika die abortus in alle situaties toestaan zijn Cuba en Guyana.

De encuentros van de jaren 1990: diverse identiteiten en nieuwe strategieën

Op de encuentros van de jaren 1990 flakkerde het onafhankelijkheidsdebat opnieuw in alle hevigheid op, zij het in een nieuwe vorm. Er heerste opnieuw verdeeldheid over de te volgen strategie: actieve beleidsbeïnvloeding (policy-advocacy) versus identiteitssolidariteit.

BELEIDSBEÏNVLOEDING

Policy-advocacy, het beïnvloeden van het beleid via staats- en internationale instellingen, vond in de loop van de jaren 1990 steeds meer bijval. Deze strategie is gegroeid vanuit de overgang naar democratische politieke bestellen en naar neoliberale economische hervormingen. De internationale tendens bracht alles in een stroomversnelling. Politieke partijen en overheid spraken een zekere erkenning uit voor de rol van vrouwen en vrouwenorganisaties in het omverwerpen van de autoritaire regimes. Zij namen een aantal feministische agendapunten zoals quota's en wetgeving rond huiselijk geweld op om de vrouwelijke stem te winnen. Deze houding creëerde nieuwe kansen voor feministen om bepaalde agendapunten te formuleren en te realiseren binnen de overheidsinstellingen.

⁵ Forward Looking Strategies van de Wereldvrouwenconferentie in Nairobi, 1985. Meer info: zie RoSa factsheet 48: Vrouwenorganisatie in de VN.

De ontwikkeling naar een neoliberale economie had tot gevolg dat een aantal welzijnsprogramma's uitbesteed werden aan NGO's. Om dergelijke staats- en internationale opdrachten binnen te krijgen zijn feministische NGO's verplicht hun organisaties te formaliseren en hun discours enigszins te matigen. Deze tendens werd verder versterkt door UN conferenties en andere internationale factoren. Vele laterale en multilaterale fondsen waren enkel beschikbaar voor organisaties met een zekere formele structuur, een zekere vorm van specialisering en een samenwerking met overheden en andere regio's. Hierdoor werden heel wat netwerken en samenwerkingen gesmeed. Tegen 1990 waren beide strategieën complementair: de geprofessionaliseerde NGO's steunden op de inbreng en de achterban van de oorspronkelijke organisaties en dezen profiteerden op hun beurt van de internationale druk op lokale overheden om vrouwenrechten op te nemen.

In de loop van de jaren 1990 begon de roep tot onafhankelijkheid opnieuw luider te klinken. Geïstitutionaliseerde instellingen hadden meer macht en inspraak en een betere toegang tot kennis en expertise, maar met een gematigd feministisch discours die de meer radicale sociale kritieken van het feminisme niet aan bod liet komen.

De groeiende conflicten tussen autonomas en institucionalizadas leidde opnieuw tot polarisatie binnen de vrouwenbeweging. De institucionalizadas werd verweten dat zij zich verkocht hadden aan patriarchale en neoliberale machten om zelf meer macht te verwerven in plaats van de feministische zaak vooruit te helpen.

De encuentro in Chili van 1996 culmineerde in ruzie en beledigingen en betekende ei zo na het einde van de encuentros. Dit veroorzaakte een quasi onoverbrugbare kloof tussen beide strekkingen. Op de achtste encuentro (1999) bleven dan ook heel wat institucionalizadas weg uit schrik voor een herhaling van de vorig encuentro. De afwezigheid hadden ongelijk, want tijdens de laatste encuentro van het millennium slaagden feministen erin de oude spanningen tussen beide kampen achter zich te laten en het feministisch debat nieuw leven in te blazen. De achtste encuentro werd dan ook gekenmerkt door een grote diversiteit en heterogeniteit in de discussies.

DIVERSITEIT

Gezien de historische achtergrond van de tweede golf (vanuit links, vaak marxistische hoek) was er altijd al veel aandacht geweest voor de relaties tussen gender en klasse. Met de komst van de nieuwe generatie werd dit opengetrokken naar de relaties tussen gender en ras, seksualiteit, etniciteit, etc... In de late jaren 1990 gaat men ook in Latijns-Amerika op zoek naar een evenwicht tussen het erkennen van de verschillen en het gemeenschappelijke streven naar gelijkwaardigheid in de samenleving.

Op de achtste encuentro werd het feministisch debat voor het eerst echt opengetrokken naar een diverse feministische agenda: lesbische thema's, raciale thema's, taal en culturele hindernissen, de lokale effecten van globalisatie op arme vrouwen, het werd allemaal uitgebreid bediscussieerd.

De recentste encuentro, de tiende, vond plaats in Brazilië in 2005. De agenda weerspiegelde opnieuw de bezorgdheden en thema's van de Latijns-Amerikaanse vrouwenbeweging vandaag. Stonden ondermeer op de agenda: de relatie tussen feminisme en andere sociale bewegingen, globalisatie, sociale uitsluiting, gender rechtvaardigheid, diversiteit van de vrouwenbeweging: verbreding naar zwarte, jonge, lesbische bewegingen, institutionalisering van de feministische organisaties, de relatie van het feminisme met de overheid, met de UN en andere internationale politieke instellingen.⁶

Samenstelling: Mieke Maerten

⁶ Meer info: <http://www.10feminista.org.br/en>

Literatuur

- Abbassi J (e.a), Rereading women in Latin America and the Caribbean. New York: Rowman & Littlefield publishers,inc.,2002.
- Alvarez, Sonia E. (e.a), Encountering Latin American and Caribbean Feminisms. In: Signs: Journal of Women in Culture and Society 2002, vol. 28, no 2, p.537 –579.
- Deploige Y, Vrouwenbeweging in Latijns-Amerika
In: Noord-Zuid Cahier: Vrouwen en ontwikkeling, jaargang 20 nr2, juni 1995, p.63 –68.
- Molyneux Maxine, Women's movements in international perspective: Latin America and Beyond. Basington: Palgrave,2001.
- Radcliffe S (e.a.), Viva. Women en popular protest in Latin America. London: Routledge,1993.

Internet

- www.flora.org.pe/
- www.10feminista.org.br/en
- www.cotidianomujer.org.uy/